

Är det rätt att skjuta prästen?

Det finns några episoder som stannat kvar i mig som betydelsefulla minnen genom livet. Erfarenheter som påverkat mitt sätt att se och tolka världen. Mitt perspektiv. Jag vill berätta om en snart 60 år gammal upplevelse.

Mannen hette **Wooda, Marian Wooda**. Han var urmakare, intellektuell, lite rundlagd, polack. Han hade en tre år gammal son, **Conny**, som han älskade. Wooda blev en vän, som jag lärde mig mycket av. Om hur ett förmyndarsamhälle kan fungera när det är som sämst.

Det var 1950-tal. Mannen Wooda, som fortfarande har en plats i mitt hjärta, var intagen som patient på mentalsjukhuset i Vadstena. Han satt på en avdelning där de flesta var medelålders män som till synes inte var "galna" men som bedömts som farliga. Jo, ett par av dem hade mördat, andra var till exempel musiker som knarkat sig galna.

Jag hade hoppat av gymnasiet (inför hotet att bli relegerad) och fått jobb som mentalskötare på S:ta Birgittas mentalsjukhus i Vadstena och var alltså inte ens 20 år fyllda.

Det var märkliga upplevelser för en flicka från en liten by i Småland. Okända världar, både jobbet och livet i personalbostaden där jag bodde med betydligt mer erfarna kvinnor. Först fick jag arbeta på en avdelning för gamla kvinnor som bara satt och nickade och onanerade. De fick sticka skurtrasor dagarna i ända. När trasorna var klara revs de upp och stickningen fick påbörjas igen med det repade garnet. På toaletterna bands de helt enkelt fast tills de var klara. Det var som ett spöklandskap. Jag minns inte vad jag kände.

Så blev jag förflyttad till annan avdelning, jag tror inte den

kallades "stormen", för det var inte särskilt våldsamt där. Men jag fick veta att här handlade det om farliga manliga patienter. För mig var det ett jättelyft i galenskapens värld. De där männen var ju helt pratbara och närmast omsorgsfulla om mig. Jag hade till skillnad från dem frigång och köpte någon gång "hem" lite goda ingredienser till mat som någon matlagningskunnig lovat lyxa till kvällen med.

Vi tog oss då faktiskt tillgång till köket några kvällar. Det var som fredagsmys. Gemytligt. Jag lyckades emellertid på brödmaskinen skära mig i pekfingret in till benet, vilket blödde oerhört. Men vi visste att vi egentligen inte hade lov att hålla på i köket. En av de mest erfarna kåkfarna sa, det fixar jag. Någon lyckades obegripligt nog få fatt i en synål och björntråd och den där store, tatuerade mannen brände ordentligt av synålen, sydde ihop mitt finger. Alla var nöjda. Mitt sneda pekfinger minner mig fortfarande.

Vi hade ju bara stulit oss till en kväll i köket när vi fixat lite god mat, men det blev väl antagligen obegripliga blodspår och kanske andra spår kvar när dagpersonalen kom. Och översköterskor på den tiden var inte att leka med. Köket blev obevekligen låst kvällstid. Så minns jag det: att jag ensam kvällsvakt med ett 20-tal snälla män försökte fixa till lite mys. Så kände jag nog faktiskt. Det var "vi" på avdelningen.

I och för sig konstigt att låta en tonårig flicka (avhoppad gymnasieelev/helt utbildad "mentalvårdare") ensam "vakta" dessa bortåt 20 män. Nå, det var väl inte alltid så gulligt, även om jag bara minns en enda något hotfull situation. En snygg karl med mustasch, som hade strypt sin fästmö med en nylonstrumpa, lyckades stänga in mig på sitt rum och ville visa mig fotoalbum med förhistorien till denna händelse. Han placerade mig på sin säng med albumet och hindrade mig från att komma därifrån. Jag var riktigt rädd, ensam personal på avdelningen. Någonting som liknade larm existerade inte. Det handlade bara om att låta bli att visa sin rädsla.

Så nästan sparkas dörren till det där rummet upp. Det är Marian Wooda, en medpatient som uppfattat att här ska hon inte vara. Han avbröt helt enkelt situationen och alla återbördades till dagrummet. Snyggt hanterat. Någon hade vid det laget kommit på att man ändå kunde gömma en burk snabbkaffe i ventilationsluckorna uppe vid taket, nu när köket var låst. Så öppnades väl en ventilationslucka och det fixades lite snabbkaffe på avdelningen.

Men under denna tid, har jag förstått senare, satt Wooda i terapirummet och tillverkade dels en slaktmask, eller två – samt fixade på något sätt ihop sömnmedel, avsedda för hans lille son.

Det är en tung historia. Men jag vill försöka berätta den. Ur mina dimmiga minnen.

En man kom till avdelningen med poliseskort. Sakta rullades historien upp för mig. Delvis genom lokalpressen, men efterhand genom Marian Woodas egen berättelse. Han hade bott i en hyggligt stor villa där han var verksam som urmakare, i en liten, mycket kyrklig och också frikyrklig by. Han levde med hustru och sin lille son, Conny. Hustrun hade emellertid fallit för en frikyrkopastor och stuckit med honom. En inte helt ovanlig historia, jag minns en liknande skandal i min egen hemby i Småland. Det var 1950-tal.

Mannen Wooda var alltså ensam i huset med sin son, när frun stuckit. Detta bedömdes vid denna tid som en helt omöjlig situation, ensam man kunde inte ha ansvar för ett barn. Socialnämnd och vilka alla myndigheter som nu var inblandade beslöt att sonen måste omhändertas av samhället. Med Woodas blick föreställer jag mig att en hel skock svartrockade män kom travande uppför uppfarten till hans hus, med en beslutsam präst i första ledet. Wooda barrikaderade sig i huset med sin son.

Den där skocken av svartklädda män trampade upp mot hans hus. För att omhänderta hans son. Wooda hade ett hagelgevär, och han sköt till slut. Det blev på prästen. I armen. Ingen dog

eller skadades svårt. Men Wooda syddes in på mentalsjukhuset, på min avdelning.

Jag har nyligen berättat den delen av historien för bekanta, som reagerat: så får man inte göra, skjuta på någon. Men jag, med min tvivelaktiga moral, tänker: visst fan får man skjuta prästen. I en sådan situation. Jag vidhåller.

Marian Woda

Wodas treårige son Conny. Bilden togs i vintras ögonblicket efter det att Woda givit upp och lämnat ifrån sig pojken.

Finspångsdramats epilog:

Polacken sköt sin son och tog sitt eget l

Den tragiska epilogen på den lika tragiska Woda-skottlossningen spång den 16 januari i år kom på lördagskvällen då polacken Marian vid ett tillfälligt besök i Smålandsstenar först tog livet av sin lille son och därefter berövade sig själv livet.

Forts. på sista

I en så fullständigt maktlös situation som Wooda befann sig i gentemot ett omänskligt normsystem, som har makten att sy in dig på mentalsjukhus för att du själv vill ta hand om din son, så visst har du rätt att skjuta på prästen (om än inte för att döda). Jag var fullständigt övertygad då, som knappast 20-åring, om att övergreppet var svartrockarnas. De rekordeligas.

Men ett desperat skott med ett hagelgevär kunde rendera dig livstidsdom som "mentalsjuk"! Det var inte rättvist.

Wooda bad mig stå med honom vid telefon, vid det fåtal tillfällen han från avdelningen fick tillåtelse att tala med sin son. Jag kunde bara stå där och hålla honom i handen, och känna hans tårar trilla, tunga som bly. Kanske förstod jag i de stunderna hur stark en kärlek till ett barn kan vara. I min övertygelse att detta är ingen sinnessjuk man, bara en man som samhällets normsystem trampat på.

Så skulle sonen förflyttas till ett fosterhem i Jönköping. Av outgrundlig anledning skulle fadern Wooda få åka med för att träffa fosterföräldrarna. Någon slags plötsligt humanitärt erkännande av att en far hade rätt att älska sin son? De fick dock inte åka i samma bil, men Wooda lyckades få igenom att jag, som hade en ledig dag, skulle få åka med i hans bil. Vi sa inte många ord under resan.

Jag hade ringt mina föräldrar i Småland, för att få en chans att träffa dem på ett kafé i Jönköping, medan överlämnandet skedde i fosterhemmet. Jag var nervös. Ringde så småningom numret jag fått till det där hemmet, sonens tilltänkta fosterhem. En polis svarade.

Huset var avstängt. Wooda och sonen var döda. Jag satt på kaféet med mina föräldrar och minns det bara som förlamning. På något sätt väntat. Jag har inga som helst minnen av hur mina föräldrar reagerade. De godtog kanske bara beskedet att jag skulle hämtas upp från kaféet för transport tillbaka till Vadstena. Av socialtjänst och polis, kanske. Jag minns inte. Vet bara att det var sorg jag upplevde. Jag tror att mina föräldrar förstod det, men vet inte.

Det framgick så småningom att Wooda hade givit sin son sömnmedel i någon form av godis, läst en saga och sedan skjutit sonen med den där slaktmasken han tillverkat och sedan sig själv. Jag tror att han faktiskt var beredd att kolla

fosterfamiljen. Kan jag lämna min son här? Men som jag förstått det handlade det om en familj i en riktigt ortodox pingstkyrka. Det var i bibelbältet, där det antagligen ansågs lämpligt att placera barn.

Jag inbillar mig faktiskt att den intellektuelle, frisinnade Wooda inte skulle ha tagit till slaktmasken om familjen som skulle ta hand om hans son visat sig vara en vanlig familj – men här var det samma skenheliga religiösa struktur som tagit hans fru, och samma kultur som svartrockarnas, de som fått honom att avlossa hagelgeväret. Jag vet inte riktigt varför jag vet det, men jag vet det. Kanske från den ganska fåordiga bilresan, i baksätet med Wooda från Vadstena till Jönköping och även från resan med socialtjänsten tillbaka till Vadstena.

Jag var inte 20 år då, nu är jag snart 80. Men lika sorgsen, när jag tänker tillbaka på denna människa, händelsen och det samhälle där det var självklart att förklara Wooda för sinnessjuk. För att han själv ville ta hand om sin son, och – visst – sköt på prästen. Om än, bara i armen.

Kanske måste jag avsluta historien. På något sätt. Jag fraktades tillbaka till Vadstena. Det handlade om barnamord, och självmord. Feta tidningsrubriker. Jag bad att få tala med någon överläkare på sjukhuset. Dansk tror jag han var. Jag hävdade en enda fråga: vill du påstå att Wooda var sinnessjuk? Den där läkaren sa nej, det finns ingen diagnos på honom. Jag uppfattade att han gav mig rätt. Men han sa: du får inte prata med pressen.

På något sätt lyckades den där läkaren skicka ut mig på en segelbåt på Vättern, där en kollega med hustru skulle ta hand om mig, hålla mig undan pressen. Vad skulle jag, ett flickebarn, sagt till pressen? Jag tror inte att Wooda var sinnessjuk, men att normsystemet är det. Vem skulle brytt sig?

Jag lydde och åkte med det där för mig helt okända läkarparet ut på Vättern, där det faktiskt kan storma, och gjorde så. Jag

har inte läggning för sjösjuka, men minns att det stormade i mitt sinne. Minns inget annat från segelturen.

Vad finns kvar i mig av detta? Jo, faktiskt, dumt nog: att jag fortfarande är tacksam över att den danske läkaren gav den unga helt utbildade mentalskötaren rätt: Wooda var inte sinnessjuk.

Men varför var det så farligt att låta henne säga det? Ingen skulle brytt sig. Vad är sensmoralen av denna berättelse? Jag vet inte riktigt. För mig finns ett slags tacksamhet över att det fanns professionella som begrep att Wooda inte var galen, men att samhällets normer var sjuka. När jag begrep det skickades jag ut på Vättern, för att hålla käft. Konstigt, men jag tycker nog ändå att det känns lite trösterikt att en ung flickas insikt kunde anses hotfull.

Jo, det känns nog lite trösterikt.

Jag återvände efter hand till gymnasiet. Lyckades anpassa mig och fixa betygen. Och blev så småningom till och med professor. Men det jag lärt mig efter tiden i Vadstena ryms nog i ett nötskal.

Text: Rosmari Eliasson Lappalainen

Bild på Vadstena hospitalmuseum av Artifex, Wikimedia Commons

Rosmarie Eliasson Lappalainen är **professor emerita vid Lunds universitet. 1971 var hon den första kvinnan som disputerade i sociologi där.** Hon har forskat om psykiatri och om äldreomsorg.